

**SKOLENS KIRKEGANG TIL JUL
EN KOMPLICERET EVERGREEN**

The background is a solid, deep red color. Overlaid on this are several thin, white, curved lines that form overlapping, elongated arches. These lines originate from the left side of the frame and curve towards the right, with some crossing each other to create a sense of depth and movement. The overall effect is minimalist and modern.

**SKOLENS KIRKEGANG TIL JUL – EN KOMPLICERET EVERGREEN
UDGIVET AF FOLKEKIRKE & RELIGIONSMØDE 2019**

INDHOLD

Indledning	4
Mangfoldighed, nej ikke her...	6
Den største udfordring	7
Vi har til fælles at ville det fælles	8
Samme procedure som sidste år	14
Skolen som den stiltiende samarbejdspartner	18
Privatpersonen bag den professionelle	21
Trepartsforhandling i kirkerummet	22
Julegudstjeneste, juleafslutning – hvad skal barnet hedde?	24
(Tros)formidling eller forkyndelse?	26
Fællesskabet til skolens kirkegang til jul	28
Litteraturliste	30

Hvad er dit formål?

Hvad er skolens formål?

INDLEDNING

Hos Folkekirke og Religionsmøde ønsker vi at undersøge, hvordan julegudstjenesten for skolerne kan se ud, når kirkebænkene præges af stor tros- og livssynsmangfoldighed. For at undersøge dette har vi været i kontakt med en række præster, som vi har stillet spørgsmål som: Hvad er dit formål? Hvad er skolens formål? Der var ikke ét entydigt svar på, hvordan man forholder sig til julegudstjenesten for skolerne, men derimod flere spændende perspektiver, som vi i det følgende har forsøgt at give plads. Når vi i nærværende materiale sætter fokus på mangfoldigheden på kirkebænkene til julegudstjenesten for skolerne, så skal det forstås i bred forstand. Mangfoldighed kan dække over muslimer, men også i lige så høj grad over kristne, kulturkristne/4. hjulskristne, åndeligt søgende, humanister, ateister etc.

For at undersøge hvordan præsterne reflekterer over denne mangfoldighed, har vi fokuseret på to ting: samarbejde med skolerne og liturgi. Med samarbejde med skolerne mener vi det konkrete samarbejde om julegudstjenesten imellem skoleledere/ansvarlige lærere og præster. Præsterne indgår potentielt i mange forskellige samarbejder med skolen, men i dette refleksionsmateriale stiller vi skarpt på det specifikke samarbejde om julegudstjenesten. Vi tager udgangspunkt i samarbejdet med skolerne, fordi der givetvis er forskellige dynamikker og formål på spil imellem skoler og præster. Det er et forhandlingsrum, hvor afsættet for skolen er det kundskabsformidlende og sekulære, og for præsterne det forkyndende og religiøse. Her er et gnidningsfrit samarbejde ikke nødvendigvis givet på forhånd. Liturgi, vores andet fokuspunkt, forstår vi i bred forstand og inkluderer derfor også præsternes overvejelser om, hvad julegudstjenesten skal kaldes. Vi sætter fokus på liturgien, da den ikke er autoriseret, og derfor giver præsterne et stort råderum. Dermed er liturgien et sted, hvor præsternes hensyn til mangfoldigheden kunne blive tydelig.

Vores ønske med refleksionsmaterialet er, at det kan muliggøre en mere principiel refleksion over, hvordan man som præst forholder sig til en mangfoldighed på kirkebænkene. De forskellige liturgier kan bruges som et afsæt for at reflektere over

egen praksis, selv hvis man ikke føler sig afspejlet i de holdninger og refleksioner, vi her gengiver. Og derigennem skærpe den enkeltes argumentation for til- og fravalg.

Vi har i dette materiale ikke inddraget interviews med hverken skoleledere/lærere eller elever, skønt det ville have været yderst relevant i forhold til at give et mere fyldestgørende billede af, hvad der sker i forbindelse med julegudstjenesten. Når vi synes, det giver mening at tage udgangspunkt i præsterne, så skyldes det, at deres forestillinger om skolen er et godt afsæt for en videre refleksion. Flere af præsterne italesatte samarbejdet med skolen som sporadisk, og man kan derfor overveje, om skolen her er den stiltiende samarbejdspartner, som præsten alligevel tager hensyn til? Spørgsmålet er så, om de hensyn, der tages, svarer til lærere/skolelederens ønsker? Og elevens?

Præsterne er udvalgt efter kriteriet om geografisk spredning, og hvor det har været muligt pga. flere præster i sognet, har vi tilstræbt en lige fordeling af kvinder og mænd. Ellers er præsterne udvalgt tilfældigt¹. Der er interviewet tre præster fra Jylland, to fra Sjælland og en fra Fyn. Vi har interviewet tre kvinder og tre mænd med arbejds erfaring, der spænder fra 5-32 år². Vi siger stor tak til de interviewede, som har stillet sig til rådighed og delt deres erfaringer. Præsterne forkortes undervejs til PR1, PR2... etc.

Materialet er skrevet med henblik på præster, men også i håb om, at skoleledere, lærere, menighedsråd og andre, der arbejder i og omkring julegudstjenesterne, kan finde inspiration i materialet. Der foregår da også flere aktiviteter i kirken, som kalder på refleksion om mødet med en mangfoldig gruppe mennesker f.eks. i forbindelse med babysalmesang³ og musikgudstjenester. Vi forestiller os, at dette materiale kan give inspiration i situationer som disse.

---

1 De blev fundet ved, at én kørte en finger over et geografisk område i Danmark (f.eks. Fyn) og på et tilfældigt tidspunkt fik melding om at stoppe op.

2 Interviewene er foretaget over telefon og varede mellem 45 min.-1 time. Interviewene blev optaget og er derefter skrevet ud.

3 Se bl.a. *Babysalmesang med mere* (2019) Kristensen, Christine Toft & Gautier, Mette Christoffersen, Frederiksberg: Eksistensen.

MANGFOLDIGHED, NEJ IKKE HER...

En del af præsterne afviser indledningsvist, at der er en mangfoldig gruppe mennesker på kirkebænkene til skolens kirkegang til jul "Der er ikke mange... der er meget få indvandrere." (PR2) og "Det er et homogent sogn, og her betyder det rigsdansk." (PR3). De fleste af præsterne kobler umiddelbart "mangfoldighed" og "elevsammensætning" til et spørgsmål om etnicitet. I interviewsituationen er "mangfoldighed" tænkt som et gummibegreb, der både kan indbefatte forskellige etniciteter, tro og livssyn. Men som flere af præsterne fortolker som et spørgsmål om etnicitet. Fem af præsterne fortæller, at de er i homogene sogn, én af disse har dog tidligere arbejdet i et sogn med stor diversitet, og den sjette præst er i et sogn med en vis diversitet.

Det er bemærkelsesværdigt, at de fleste af præsterne kobler mangfoldighed til etnicitet, for antropolog Laura Gilliam beskriver netop i en undersøgelse foretaget i en københavnsk skoleklasse, hvordan eleverne definerer kategorierne muslim og kristen i "opposition til hinanden og får en del af deres specifikke betydning fra denne modsætning" (2008: 45). Det kunne tyde på, at præsterne også opstiller et skel mellem muslimer og kristne. Det er interessant, for betegnelsen kulturkristne rummer i så fald den resterende gruppe, som i realiteten måske både er humanister, ateister, kristne etc. Præsternes fortolkning af mangfoldighed dækkende over muslimer skal dog tages med det forbehold, at de jo på forhånd har fået at vide, at refleksionsmaterialet er lavet af Folkekirke og Religionsmøde. Præsterne kan derfor have oplevet en framing i den retning, allerede inden interviewet gik i gang.

Det har været centralt i interviewene at fastholde, at mangfoldighed skal forstås i bred forstand, da vi til skolens kirkegang til jul kan møde individer med forskellige tro og livssyn. Professor, dr.theol., på Aarhus Universitet Hans Jørgen Lundager Jensen hævder endvidere, at mennesker i dag ikke bare har ét tro eller livssyn, men kan veksle mellem forskellige religiøse tilhørsforhold eller afstandtagen til samme. "De fleste nutidige kristne er formentlig sådanne monstre, for i deres hverdag, i det mindste på deres arbejde, er de naturalister, dvs. gudløse, dvs. nul-religiøse." (Jensen, 2019: 9). Denne anderledes måde at se religiøsitet på svarer måske meget godt til, hvordan man opfatter individer i skoleregion, hvor man forventer, at eleverne er "gudløse" i skolen og udfolder deres eventuelle religiøsitet derhjemme.

Opgaven at appellere til eleverne er central, for de repræsenterer ikke bare det mangfoldige samfund lige nu, men også den fremtid vi skal være kirke i. En af præsterne, P6, beskriver opgaven således:

"som de kulturkristnes præst er det min fineste opgave at åbne døren og gøre det til et rum, der giver mening. For var jeg nu de indforståedes præst, så kunne jeg jo sidde og være feinschmecker, og det er jeg så ikke, og jeg mener, det er vores mission at skulle åbne den dør. Jeg synes jo også, det er fantastisk, jeg er jo vild og gal med det, der er derinde"

DEN STØRSTE UDFORDRING

Vi troede forud for interviewene, at **JULEGUDSTJENESTE** var den mest benyttede betegnelse for kirkernes arrangement for skolerne i december. Men igennem de seks interviews blev vi konfronteret med en anden ofte benyttet betegnelse nemlig **JULEAFSLUTNING**. Flere af præsterne sagde indledningsvist, at de ikke var sikre på, at de kunne bidrage til et materiale om julegudstjenesten for skolerne, da de afholdt juleafslutning i stedet for julegudstjeneste "Det er lige der, vi skal holde tun-gen lige i munden; i forhold til folkeskolen har jeg aldrig holdt julegudstjeneste" (PR6). "Afslutning" betyder for præsterne et klart mindre forkyndende arrangement, mens "gudstjeneste" indebærer en mere forkyndende praksis.

Når vi i vores materiale alligevel fastholder, at de to kan sammenholdes, så skyldes det, at de overordnet skal opfylde følgen-de kriterier: At afholde et arrangement i kirken for skolerne i december, hvor præsten spiller en central rolle. Præsterne står derfor: 1) over for en gruppe mennesker, der adskiller sig fra de faste kirkegængere, 2) de skal navigere i samarbejdet med skolerne, og 3) julen er det indholdsmæssige omdrejningspunkt.

Særligt præsterne, der afholder juleafslutning, føler ikke, at betegnelsen "julegudstjeneste" er dækkende. Vi benytter der-for fremadrettet betegnelsen skolens kirkegang til jul (= undervejs yderligere forkortet til skolens kirkegang) for derved at fastholde, at praksis er forskellig.

JULEGUDSTJENESTE

- Præludium
- Velkomst
- f.eks. *Et barn er født i Betlehem*
- Koret synger et antal sange
- Juleevangeliet
- f.eks. *Dejlig er den himmel blå*
- Prædiken
- Fadervor
- Velsignelsen
- Dejlig er jorden
- (Hilsen fra skolelederen)
- Postludium

JULEAFSLUTNING

- Præludium f.eks. Bach
- Velkomst
- f.eks. *Det kimer nu til julefest*
- Tale
- 2. salme
- En læsning af Lukasevangeliet
- 3. salme
- Hilsen fra præsten: Glædelig jul
- Postludium f.eks. temasang fra årets
- julekalender

I en række af interviewene lader det til, at skolens kirkegang foregår ret udramatisk og i høj grad bærer præg af 'samme procedure som sidste år'. I interviewet med PR1 henviser han dog til, at det i hans sogn ikke altid har været sådan. Der var et tidspunkt, hvor skolens kirkegang var kontroversiel, for da han begyndte som præst for 30 år siden, ville den anden daværende præst ikke holde skolens kirkegang til jul. Skolen havde dog kæmpet for at få den gennemført, og PR1 var kommet ind som det unge friske pust, der var villig til at afholde den. Han havde hørt Holger Lissner omtale skolens kirkegang som præsternes største udfordring. Det skyldes, at præsterne ikke må gøre det "for vanskeligt og uforståeligt, der skal præsten nå ydergrænserne af sine evner for at samle så mange. Så man kan ikke bare snakke løs til en menighed, der er vant til at komme der". Det er bemærkelsesværdigt, at flere af præsterne i modsætning til dette giver udtryk for, at skolens kirkegang til jul nu er en selvfølge. Kirken bliver nemlig opfattet som en naturlig del af byens liv, som man ikke stiller spørgsmålstegn ved:

"Der er også i høj grad kulturkristne, men kirken er en fast del af byen. Man tænker ikke over, det er kirke. Det er bare det, det er. Det er ikke et spørgsmål, om børnene skal døbes, det skal man jo. Det er tradition, og det bærer forholdet til kirken også præg af"

(PR3)

"Vi er alle kulturkristne"

(PR4)

Samtidig oplever præsterne, at den principelle udfordring, som Lissner talte om, er forskudt over mod andre formater som børnegudstjeneste (PR1) og babysalmesang. Men det gør ikke Lissners pointe mindre relevant, at udfordringen i dag opleves i forbindelse med flere af kirkens formater. Som Steinar Ims beskriver det i en undersøgelse af skolens kirkegang til jul i Oslo, så er de principielle spørgsmål nemlig de samme i de situationer, hvor pluralismen træder tydeligt frem, og hvor det er centralt at spørge: "Hvordan ta forskjellene på alvor? Hvordan inkludere uten å frata andre deres annerledeshet? Hvordan være tro mot seg selv samtidig som vi ønsker å lære av hverandre?" (2015: 162)

VI HAR TIL FÆLLES AT VILLE DET FÆLLES

Der er stor opbakning fra skolernes side i forhold til at komme til skolens kirkegang til jul. Når de interviewede præster svarer på, om skolerne bakker op, så er flertallet af svarene positive "Alle deltager – også lærerne" (PR2), "Den er fuldstændig" (PR3), "Jeg er sikker på, de alle kommer" (PR4). Hos de interviewede præster stak et par skoler dog ud i forhold til at bakke op om skolens kirkegang. Der var bl.a. en skole, hvor klasserne hver især stemte, om de ville afsted som samlet klasse. Det medførte, at der i de ældre klasser var færre klasser som kom til skolens kirkegang. Opbakningen til skolens kirkegang hang primært sammen med elevernes alder, desto ældre de blev, desto større sandsynlighed var der for, at de ikke deltog. Eleverne stemte om, hvorvidt hele klassen skulle afsted:

"Lærerne spørger, hvor mange der vil med. Enten går alle eller ingen med. Det kan jo blive svært, hvad man skal stille op med de elever, der ikke vil med (...) Selvfølgelig er der af og til en enkelt"

elev med muslimske forældre, som ikke vil have deres barn med, men det er et fåtal. De sidder der med tørklæde, uden tørklæde, med brun hud, uden brun hud. Mange er med, fordi ligeså vel, som vi har kulturkristne, så har vi kulturmuslimer, og de synes, det er fint at komme med"

(PR5)

På en anden skole havde man ikke tidligere været til skolens kirkegang til jul, først for nylig havde to lærere taget initiativ til at begynde et samarbejde, og skolen var derfor begyndt at deltage (PR6). Disse tal – en generel opbakning til skolens kirkegang, og et par skoler, som stikker ud – ligger fint i tråd med Brian Arly Jacobsen et al. (2015) undersøgelse, der viser, at et flertal af skolerne (84%) kommer i kirke til jul og angiver, at deres grund til at komme er tradition (95%), fællesskab (85%) og dannelse (62%) (11).

Og måske er det netop kombinationen af, at majoriteten gerne vil fællesskabet, der gør alle så glade. Glæden finder vi i høj grad også hos præsterne. De interviewede præster beskriver nemlig også, at der er en helt speciel stemning i kirkerummet til skolens kirkegang. F.eks. når børnene synger "halleluja", så højt "at ruderne er ved at sprænge" (PR2). Når undersøgelsen fra Københavns Universitet viser, at skolerne bakker op om skolens kirkegang, så gælder det samme altså præsterne:

"Det betyder noget, at eleverne går op til kirken i samlet flok som skole som en indledning til julen, hvor vi fejrer Kristi fødsel (...) Julegudstjenesten er let, men højtidelig forstået på den måde, at det ikke er en højmesse med sakramenter med dåb og altergang. Så den bliver lettere, men det er da højtideligt at høre Et barn er født i Betlehem. Når de små synger "halleluja", så er ruderne ved at sprænge. Det gør noget ved os og forhåbentlig også ved dem"

(PR2)

Skolen kommer iflg. undersøgelsen af Jacobsen et al. (2015) bl.a. for fællesskab, og her er ritualet særligt velegnet, fordi de to er snævert koblet. Jensen beskriver, hvordan ritualet ligefrem handler om at bekræfte fællesskabet:

"At deltage i et ritual er at bekræfte et fællesskab. Men dette forstås kun rigtigt ved at tage den anden side med: At deltage i et ritual indebærer at individer giver afkald på deres magt til selv at bestemme hvor de skal opholde sig og hvad de skal gøre, sige og tænke, og i hvilken rækkefølge – så længe ritualet varer."

(Jensen, 2019: 3)

Individerne underlægger sig en fælles vilje, som derfor er med til at understøtte og bekræfte fællesskabet. Og det kræver, at de giver afkald på deres personlige frihed for en stund. Ritualet forudsætter samtidig, at individerne er samlet et sted, hvor de "normalt ikke er direkte forsamlede på et begrænset område" (Jensen, 2019: 3). Denne fornemmelse af, at det ikke er et rum, vi til dagligt befinder os i, er med til at understøtte ritualen. Som Peter Lodberg skriver:

"Med en lettere omskrivning af Gerd Theissen kan vi sige, at hvor vi til dagligt affortryller verden, der fortryller ritualer os. De bringer os budskabet om, at her hører hverdagen op! Her bliver det højtideligt. Ritualer sætter en spænding mellem fest og hverdag – måske også en modsætning."

(Lodberg, u.å.: 28)

Traditionen kobles til skolens kirkegang til jul, fordi det er en årlig begivenhed, hvor man samlet går ind og bekræfter et fællesskab. Et årligt ritual, hvor hverdagen hører op, og hvor det får lov til at blive højtideligt. Denne spænding opstiller PR2 også, når han beskriver forskellen på skole og kirke "Julegudstjenesten er højtidelig ikke underholdende. Pebernødder er på skolen." Eleverne oplever måske kun kirkerummet denne ene gang om året. Og derfor er skolens kirkegang det sjældne gensyn, som skaber en vekslen imellem det velkendte og fremmede, mellem hverdag og fest. På modstående side gennemgås i tabelform, hvad præsterne ser deres eget og skolens formål som.

Præsterne svarer på: **Hvad er dit formål? Hvad er skolens formål?**

PRÆST	KIRKENS FORMÅL	SKOLENS FORMÅL
PR1 Tradition er afgørende	Det er dejligt, at eleverne vil ned i kirken og mærke, at skolens kirkegang hører med .	Skolens formål er tradition . De må ikke forkyn- de, der er ingen forkyndende tanke .
PR2 Højtidelighed og ikke blot et museum	At give eleverne en lidt mere højtidelig afslutning og indledning til julen. En let men alligevel højtidelig begivenhed og ikke for underholdende , det er der nok af med julekalender. Det er ikke noget historisk at tage dem med til gudstjeneste, der er jo noget, vi stadig fejrer aktivt. Det er ikke et museum . Det skal ikke lyde som undervisning , det er vel også faktisk, at 9/10 er døbt, og dermed er det acceptabelt at gå til skolens kirkegang i skoletiden.	Skolens formål er, at vi er et kristent land, og der er en sammenhæng mellem kirke og skole . Eleverne skal kende deres kultur – og dermed kristne baggrund . Det er jo landet, der fejrer sin kultur, uanset om man bekender sig til kristendommen eller ej.
PR3 Kirken møder sin menighed og forkyndelse	At kirken møder sin menighed , at alle børnene i byen møder kirken og får en fornemmelse af den. Det indholdsmæssige at forkynde , forkyndelsen af, at Gud vil sine børn, Gud vil mennesker og være sammen med os.	Skolens formål er, at kirken er en del af samfundet , og eftersom det er folkekirken, så må man gerne præsentere det for dem. Og så er der salmerne , de er mere end salmer, de er folkelige sange. Det er en kulturel markør.
PR4 Jesus, Guds søn, er født	Grunden til, vi holder jul, det er, at Jesus, Guds søn, er født .	(Kulturkristne skal vide, hvorfor man holder jul).
PR5 Den åbne kirke	At give børnene en god oplevelse. Kirken er et åbent rum , hvor man er velkommen, og hvor man kan få noget at vide, som er godt at have med.	Fælles for både den positivt og den negativt indstillede skoleleder i forhold til at afholde skolens kirkegang er, at skolen kom pga. tradition .
PR6 Den lave dørtærskel til kirken for de kulturkristne	Dørtærsklen til kirken skal være så lav som mulig . Hvis der er børn og unge, der ikke er døbt, så skal de netop få oplevelsen af, at her kan de være. Og det er jo det første, at der er lys og varme på, og døren er åben. De tanker gør jeg mig bag kulisserne, men ikke: Nu gafler jeg dem, når de alligevel er her til afslutning. For døren står også åben, når de går.	Kulturkristne . De vil gerne give børnene en rigtig fornemmelse af jul, og det er ovre i kirken. Det er følelser, tryghed og en ramme, det er en meningsgivende ramme. De vil gerne formidle traditionsrammen , så der ikke er et barn i udskoling i byen, der ikke har været i kirke.

Svarene er forsøgt kondenseret og lettere omskrevet. Alle kolonner indeholder, hvad præsterne svarer. Skoleledere/lærere er ikke adspurgt.

Når præsterne direkte adspørges om, hvad deres formål er, så svarer de, at kirken skal møde sin menighed (PR3, PR5, PR6), kirken hører med (PR1), formidle at Guds søn er født (PR4) og skabe en højtidelig begivenhed (PR2). PR3 italesætter også forkyndelse som et af formålene med skolens kirkegang til jul. Dette blik på eget formål er interessant, når det sættes i relation til skolens formål, som det forstås af præsterne selv. For her italesætter præsterne, at de mener skolens formål handler om kulturkristne traditioner (PR1, PR2, PR4, PR5, PR6), og at kirken er en del af samfundet (PR3). Og PR1 udtaler, at skolens formål ikke er forkyndende. Det er heri tydeligt, at præsterne kan identificere og artikulere de forskelle, der er imellem skolen og kirkens formål. Præsterne formulerer overvejende deres formål som inden for det religiøse regi, mens de primært italesætter skolens formål som sekulært og traditionsbåret.

Når både præster og skoler bakker op om skolens kirkegang, så kunne det hænge sammen med, at der er et fælles, overordnet formål i form af tradition og fællesskab. Skolens formål bliver i Jacobsen et al.'s undersøgelse nemlig italesat som tradition, fællesskab og dannelse (2015: 11). Og her ligger tradition og fællesskab i forlængelse af udtalelser fra præsterne, hvor de beskriver, at de altid glæder sig til skolens kirkegang til jul og beskriver det som festligt.

PRÆSTERNE	LÆRERNE SET GENNEM PRÆSTERNES ØJNE
Tradition og fællesskab	
At kirken møder sin menighed At kirken hører med At formidle, Guds søn er født At skabe en højtidelig begivenhed At forkynde	At følge kulturkristne traditioner At kirken er en del af samfundet At undlade at forkynde

Udsagnene stammer alle fra interviewene med præsterne. Skoleledere/lærere er ikke adspurgte.

I skoleregi kalder man det for *status quo*-neutralitet, når noget anses for at være moralsk neutralt, fordi det altid har været sådan "Man er en del af et fællesskab, hvor omdrejningspunktet er det kulturelle først og fremmest – og det mest synlige. Først i anden omgang er der tale om et religiøst anliggende" (Brandt & Böwadt, 2018: 140). For lærere/skoleledere gælder det derfor, at fordi man ikke genkender kristendom i skoleregi som religion, så anser man det for at være neutralt. Lærere/skoleledere anser fællesskab og tradition for at være det overordnede formål for skolen. Og det medfører, at lærerne har et incitament til at få så mange af eleverne som muligt til at deltage. Som et eksempel på dette beskriver PR1, hvordan han har en opfattelse af, at lærerne taler for, at eleverne går med til skolens kirkegang. De sidste to år havde de insisteret på, at et par af eleverne kom med, som ellers forsøgte "at stikke af". Det var nogle af de større elever fra 8.-9. klasse, og det er kun et par stykker ud af en samlet skole på 8-900 elever. PR1 beskriver sig selv som mere "large fordi jeg jo ikke kender dem".

Men selvom PR1 i den pågældende situation synes, det er i orden at fritage eleven, så er spørgsmålet, hvor langt præsterne generelt vil strække sig for at fastholde den fælles tradition? De er fælles om at ville det fælles, men det er mere uklart, hvor

langt det fælles strækker sig. Som Morten Fester Thaysen påpeger i artiklen *Liturgien former troen* (2019), så er det et centralt spørgsmål at stille, hvad det fælles betyder. Handler det fælles om Gud eller et (selvtilstrækkeligt) fællesskab:

”Handler liturgien om, at et fællesskab skal bekræfte sig selv igennem en række ritualer? Eller udtrykker liturgien et fællesskab, som lader sig noget sige af en udefra. En som forstyrrer fællesskabet, når det truer med at blive selvtilstrækkeligt?”

(Thaysen, 2019: 9)

I undersøgelsen af Jacobsen et al. (2015) tyder det på, at det er skolens fællesskab mere end kristendommen, vi bekræfter og fejrer. For i undersøgelsen svarer 42% af skolerne svarer ”ja” til, at det drejer sig om kristendom, 58% ”nej”. Mens 85% svarer ”ja” til, at det drejer sig om fællesskab, mens 15% svarer ”nej” (5). Andelen af skoler, som betragter formålet med julens markering for at være fællesskab, er langt større, end andelen, der mener det er kristendom. Og når det for 58% af skolerne ikke handler om kristendom, så er det her formentligt ikke skolernes ønske, at der skal være forkyndelse og julegudstjeneste. PR6 understreger i overensstemmelse med denne logik, at hun holder afslutning. For hende er det nemlig vigtigt, at hvis skolen har som mål, at der ikke sker forkyndelse, så skal skolen ikke over til forkyndelse i kirken:

”Det er der, jeg hænger min hat, det er et skole-kirke-samarbejde, de er ikke til gudstjeneste. Skolen går over i kirken, og det er præsten, der formidler. Jeg går slet ikke på kompromis med en eneste fiber i min krop, det ved jeg, der er kollegaer, der synes, jeg gør (...) Det, jeg gør til afslutning, adskiller sig ikke fra, hvad jeg ellers gør i et skole-kirke-samarbejde.”

For PR6 gælder det, at hvis skolen ikke ønsker en gudstjeneste, så får de i stedet en afslutning. Her har hun klart identificeret, at det fælles ikke handler om kristendom. Nedenfor står beskrevet en række spørgsmål, som præsterne højst sandsynligt allerede vil have reflekteret over op til skolens kirkegang til jul. Spørgsmålene kan derfor bruges i en samrefleksion med kollegaer og menighedsråd. Der vil løbende blive stillet spørgsmål i materialet, som kan bruges som afsæt til en samtale om skolens kirkegang til jul.

TIL OVERVEJELSE

- Hvad er jeres formål med skolens kirkegang til jul?
- Hvad er skolens formål?
- Hvad er jeres succeskriterie?
- Har normer fra de folkekirkelige skoletjeneste-samarbejder påvirket jeres argumenter om skolens kirkegang til jul?

SAMME PROCEDURE SOM SIDSTE ÅR

At sætte fokus på præsten gennem interviews tydeliggør, at de er opmærksomme på de forskellige mål, som er på spil imellem skoler og præster. I det følgende afsnit gives eksempler fra interviewene på, hvordan skolen kan være den konservative part, der ønsker, at skolens kirkegang bevares, som den plejer, mens præsterne viser deres ønske om forandringer. I interviewene med præsterne var er tydeligt, at skolerne mangler tid til at forhandle, og det medfører, at præsterne selv må forsøge at tage hensyn uden skolens direkte og systematiske input. Hvad medfører det at forhandle med en travl samarbejdspartner, der mest af alt ser kirken som tradition og fællesskab? Hvordan tages der hensyn til skolen, selv når denne er en stiltiende samarbejdspartner?

I nedenstående model er præster og læreres forskellige positioner og logikker præsenteret. De vil blive uddybet i det følgende afsnit, men præsenteres her i overblikform.

	PRÆSTERNE	LÆRERNE
Italesættelse af skolens kirkegang til jul	Julen nærmer sig sin begyndelse	Julen nærmer sig sin afslutning
Modus	Forkynde	Undervise
Kommunikativ funktion til skolens kirkegang	Poetisk	Referentiel og metakommunikativ
Forhandlingsposition	Forholdet til kirken bærer præg af frivillighed	Er vant til at forhandle med forældre, lærere og skoleledere

Kolonnerne er baseret på de interviewede præsternes udsagn og litteratur om emnet. Skoleledere/lærere er ikke adspurgte.

”Jeg tror, skolen er ret konservativ. Konservativt behøver ikke være negativt, det skal vi lige holde fast i. Det er tradition, julen er en traditionstid, og derfor er det vigtigt med noget genkendeligt” (PR3)

”Folk er egentlig ret konservative, når det kommer til stykket, specielt omkring juletraditionen. Den skal man egentlig ikke lave om på” (PR1)

Et par af præsterne (PR1 og PR3) beskriver, at skolerne gerne vil fastholde en relativ konservativ kirkegang for skolen til jul. Her skal konservativ ikke forstås negativt – men som en tilkendegivelse af, at skolen gerne vil følge kirkens logik:

”Skolen vil gerne, at det bliver på kirkens præmisser. De vil gerne, at dét som børnene oplever, det er dét, som foregår i kirken. Med orgelmusik og salmer”

(PR3)

Skolens ønske om at bevare status quo bliver tydeliggjort, når præsterne forsøger at åbne op for, at skolens kirkegang til jul kan foregå anderledes. Her efterspørger skolerne, om man ikke kan gøre som sidste år – eller hvis skoleleder/lærer er nye: Om der foreligger et program fra sidste år, som man kan genbruge (PR1). Som ovenstående citat af PR1 tydeliggør ”Juleafslutning som en musikgudstjeneste er væk, for 68’erne er væk.” så er de unge lærere ikke nødvendigvis ligeså skeptiske som 68’erne. De unge lærere, der kommer ud fra læreruddannelsen, er næsten mere konservative, når det gælder skolens kirkegang end PR1, mens en skoleleder fra 68’ havde følt sig ubekvem ved at komme til den.

Dette udsagn ligger i forlængelse af undersøgelsen foretaget af Jacobsen et al. (2015), som førnævnt viser, at skolens primære årsag til at komme til skolens kirkegang er tradition (11). Det er her interessant, at flere af præsterne har forsøgt at åbne op for andre salmer (PR1) og inddragelse af band og skolekor (PR3), men bliver afvist af skolerne. PR1 havde forsøgt at være imødekommende og ville gerne modernisere det lidt til jul:

"Skolen siger: Jamen er der grund til at lave om på ting, der fungerer godt?

Det er os, der er i kirken og lever i det, vi skal have nye sange.

Skolen siger: Det er den eneste gang, vi synger Dejlig er den himmel blå,

mens vi mere eller mindre synger den hele december måned!"

PR1 italesætter her, at der er et skel imellem skolen og egne erfaringer. Dette skel betyder dog ikke, at PR1 synes, der skal være forskel på de salmer, han ville præsentere skolens elever og kirkens menighed for. Skolens ønske om at fastholde status quo kan ses som udtryk for den 'milde ligegyldighed', som præger danskernes forhold til religion (Brandt & Böwadt, 2018; 140). 'Samme procedure som sidste år' bliver central for "de 4-hjuls kristne", fordi deres forhold til religion er koblet til tradition, mens de faste kirkegængeres hjul drejer året rundt. At have en hverdag med kirken kan betyde, at præsterne i højere grad har mod på fornyelse og brug for variation. Spørgsmålet er dog, om præsterne, hvis de bliver mødt af en skole, der ønsker at bevare status quo, også selv overtager denne tanke.

Det, at ændre en enkelt salme eller inddrage et skolekor, er selvfølgelig ikke et spørgsmål om at ændre fundamentalt i liturgien, men flere af præsterne italesætter alligevel salmevalget som en del af det refleksionsskabende. PR5 italesætter f.eks., at hun blander velkendte julekalendersange med de mere teologisk tunge som f.eks. *Maria gennem torne går* for "De behøver ikke få serveret det som tygget mad det hele."

Flere af præsterne fortæller, at de er villige til at målrette skolens kirkegang efter, hvilken skole der kommer. Det medfører, at samme præst kan afholde forskellige slags skolens kirkegang alt efter, hvilken skole der afholdes for. Og præsterne er bevidste om, at der overordnet kan være forskel på elevsammensætningerne. PR3, der omtalte en af skolerne i sognet som

konservativ i henhold til skolens kirkegang, holder nemlig også skolens kirkegang til jul for en skole, der lægger vægt på indlæring gennem kreativitet. Skolen er i høj grad hands-on med planlægningen og kommer bl.a. med eget band: "Det føles som om, skolen rykker ind i kirken, men jeg bliver hørt. Det skal ikke lyde som, jeg bare bliver tromlet over". Han afholder derfor en mere sangbåret skolens kirkegang med sange og få salmer, mens den anden skole som førnævnt er mere konservativ og gerne vil, at den holdes i en "stram liturgi". Det er derigennem tydeligt, at skolen også udøver indflydelse på, hvordan resultatet kommer til at se ud. PR6 afholder både en juleafslutning for en folkeskole og en julegudstjeneste for en katolsk skole. Samarbejdet med folkeskolen startede sidste år, og her var det centralt, at afslutningen ikke måtte være kirkelig:

"Og der havde jeg så en lang, indgående snak med de to lærere, der tog teten [i forhold til at påbegynde en tradition om juleafslutning]. De synes ikke, at børnene fik ordentlig jul, hvis de ikke var i kirken, og de synes, det var hyggeligt osv., og så snakkede vi om, hvilke problematikker eller knaster, der kunne være. Knasten er, det ikke må være kirkeligt. Her mener de fromt: "Nu folder I hænderne, og ved I, hvordan man beder?" Og jeg sagde, det vil jeg heller ikke give jer. Så I får ikke liturgi, ritualer – I får ikke fadervor, og I bliver ikke velsignet. I får fortællingen og en tale, der knytter julefortællingen sammen med levet liv, og så synger vi salmer"

(PR6)

PR6 siger, at det er vigtigt for hende, at hun holder sig til det, der er aftalt med skolen og følger dens præmisser. Hun fortæller samtidig, at det er anderledes med den katolske skole, hvor skolen veksler imellem at gå i en katolsk og protestantisk kirke, da elevgruppen både er katolikker og protestanter. PR6 udtaler, at det for den katolske skole er muligt at holde gudstjeneste, for der har "forældrene sagt, at børnene kan gå på en kristen skole, og så er der ingen problemer i forhold til at sige jeg, vi og du". Dette tydeliggør, at hvad end skolen er konservativ, religiøs eller til indlæring gennem leg, så er præsterne villige til at indgå i en dialog.

Som udgangspunkt for denne dialog, er det nødvendigt at identificere, hvad skolens præmisser er. For som PR3 understreger i forhold til skolen, som ønskede et mere konservativt program, så er det ikke sikkert, at skolens manglende vilje til forandring nødvendigvis skyldes manglende interesse. I visse tilfælde kan det også have praktiske årsager. Årsager kan f.eks. være, at skolerne har travlt (PR4), og derfor synes, det er nemmere at fastholde status quo. Hvis det ikke nødvendigvis skyldes manglende lyst til forandring, så er spørgsmålet, om traditionen fastholdes af hensyn til skolen? Hvis en del af eleverne er uvante med at gå i kirke, kommer de til at opleve skolens kirkegang til jul som repræsentativ for kirkens praksis som helhed. På den ene side er det altså centralt, at de som har et "passivt medlemskab" ikke nødvendigvis er dem, der efterspørger fornyelse. Her er genkendelighed og tradition netop en af grundene til, at de er medlemmer (Johannessen-Henry & Joensen, 2019: 2). Samtidig er det et interessant spørgsmål at stille sig, om skolens kirkegang er med til at understøtte traditionen – det ufarlige, hyggelige – som dermed også understøtter og legitimerer en passivitet?

TIL OVERVEJELSE

- Er skolens kirkegang til jul en årlig evergreen, der er afkoblet, hvordan kirken ellers ser ud de resterende 364 dage?
- Kan man sætte lighedstegn mellem tradition og 'samme procedure som sidste år'?

SKOLEN SOM DEN STILTIENDE SAMARBEJDSPARTNER

Skolesamarbejdet spiller en afgørende rolle for præsterne i forberedelsen af skolens kirkegang. Dette gælder både der, hvor der er et reelt og godt samarbejde, som flere af præsterne beskriver, men også der, hvor samarbejdet ikke er særlig etableret:

"Vi havde et meget tungt samarbejde med en skoleleder. Det var ikkeeksisterende, fordi han ikke ville samarbejde med os. Det skyldtes, at vi havde/har modtagerklasser på vores lokale skole, og der måtte ikke foregå noget, der kunne genere de muslimske forældre. Der blev taget meget mere hensyn til dem, end der blev taget til de danske elever. Det var begrundelsen. Vi måtte ikke komme på skolen og invitere til noget, fordi det ville komme til at skade dem. Det var en meget "underholdende" tid, og han var der desværre i mange, mange år"

(PR5)

Det ikkeeksisterende samarbejde mellem skoleleder og PR5 betød, at kommunikationen var absolut minimal. Også omkring skolens kirkegang til jul. Præsterne fik som påbud, at der ikke måtte forkyndes af hensyn til modtagerklassen på skolen.

En del af præsterne beskriver samarbejdet som positivt, og at de ikke føler pres fra skolens side "Det er jo et samarbejde, jeg har ikke skullet danse efter en eller anden pibe" (PR4). Men samtidig lader det til, at samarbejderne præges af, at skolen ikke afsætter særlig meget tid til planlægningen f.eks. pga. stort arbejdspress for skoleledere/lærere:

"Skolerne har altså ikke tid til at tale ret meget, det foregår typisk på den måde, at når vi nærmer os d. 15. december så spørger de, om de kan komme d. 22. kl. 10 (...) De ofrer det ikke mere end så lidt tid som muligt, det er bare noget, der skal afvikles, og så er de glade for, at jeg gør det"

(PR4)

Uanset om det minimale samarbejde mellem skolen og præsterne beskrives som positivt eller negativt, så betyder det noget for præstens planlægning, hvis skolen ikke er særlig nærværende i samarbejdet. For her forskubbes ansvaret for skolens kirkegang over på præsten, der forsøger at tage hensyn til skolernes forskelligartethed både i forhold til skolens profil og elevgruppe. Spørgsmålet er så bare, om hensynene sker på baggrund af uklare præmisser.

TIL OVERVEJELSE

- Er skolen aktiv i udformningen af kirkegangen til jul?
- Har skolen i tidens løb præget i en bestemt retning?
- Har skolen udtrykt ønsker om bestemte hensyn til den potentielt mangfoldige elevgruppe?

HVOR LIGGER SKOLENS ELEVER?

Birte, 62 år

Søren, 20 år

Beskriv de vante kirkegængere ud for cirklen til venstre.

Beskriv det modsatte af de vante kirkegængere ud for cirklen til højre.

Ligger eleverne nærmest til højre eller til venstre? Hvor på stregen?

De anledninger, hvor præsten har mulighed for at tale samarbejdet igennem, kan være når 1) præsten er ny i embede, 2) der kommer en ny skoleleder, eller 3) en skole ønsker at påbegynde et samarbejde om skolens kirkegang til jul. Dette giver dog ikke nødvendigvis anledning til forhandling. Som ny i embedet, er det ikke sikkert, man er opmærksom på muligheden for at forhandle, eller man kan af respekt for skolens hidtidige praksis forsætte i samme spor. Det samme kan gøre sig gældende for en ny skoleleder.

PR5 og PR6 har begge haft samtaler med skolen om det overordnede samarbejde. PR5 stillede skolelederen en række spørgsmål, da der kom en ny "Det var med konkrete spørgsmål fra min side – hvad kan vi forvente os af dig, og hvad forventer du af os?". Og PR6 tog en samtale med de to lærere, der havde taget teten i forhold til at få indført en skolens kirkegang til jul. PR6 spurgte ind til, hvilke knaster der kunne være i forbindelse med at afholde afslutning. Og derudover brugte hun præstekjolen til at se, hvor eventuelle grænser ville gå. I en samtale med skolerne har PR5 og PR6 stillet spørgsmål som:

Hvad forventer I af os?

Hvad kan vi forvente os af jer?

Ønsker I præstekjole, salmer, evangeliet eller genfortælling, velsignelse og Fadervor?

PRIVATPERSONEN BAG DEN PROFESSIONELLE

”Det er godt, at de ikke er klare i mælet i forhold til sådanne ting, de skal lede en skole for alle – lige fra muslimer til aggressive ateistiske og humanistiske retninger. Det må være en privatsag, det skal jo ikke være en indoktrineringsanstalt”

(PR2)

Flertallet af præsterne tilkendegav, at de ikke har erfaring med, at skolelederne/lærerne lader sig påvirke af egen tro og livssyn i deres forhold til skolens kirkegang. Præsterne ser det som en positiv ting, at skoleledere/lærere ikke lader deres egne personlige holdninger influere. PR2 italesætter, at skolen skal rumme alle elever, og derfor mange forskellige tro og livssyn. Han argumenterer ud fra et sekulært perspektiv, hvor skolens ansatte anser religion for at være en privatsag. Dette ligger i tråd med lærere/skoleledernes professionsideal, hvor det forventes, at man har et neutralt forhold til religion, som kan kobles til folkeskolens formål:

”forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati”

(Folkeskoleloven §1, stk. 3)

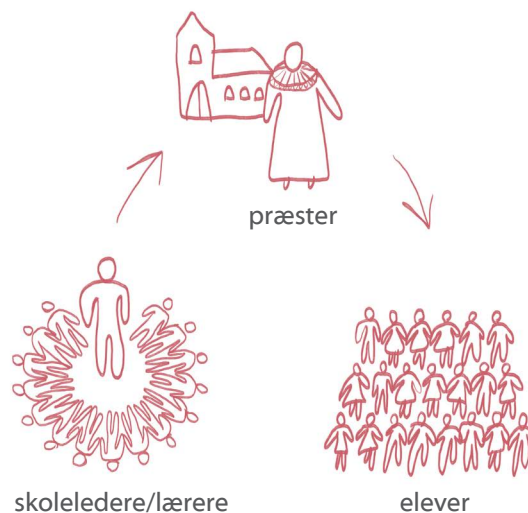
Men det er dog ikke en fuldstændig entydig tendens, da et par af præsterne fortalte, at lærere/skoleledernes personlige baggrund eller tro kan influere. PR1 og PR3 oplever, at en kristen baggrund hos skoleleder/lærer medfører, at de bakker op om skolens kirkegang til jul. PR1 havde et samarbejde med en lærer, som var præstedatter, og som startede traditionen op om skolens kirkegang, og PR3 siger, at skolelederen er helt indforstået med, at kirke er lig med fadervor og velsignelse. Det lader til, at nogle af lærerne har med hjemmefra, hvordan man forholder sig til kirken, og derfor bakker de op. Personlige forhold kan dog også påvirke i en modsat retning, hvor lærer/skoleleder ikke bakker op om skolens kirkegang. PR5 beskriver, hvordan en skoleleder ikke ville have forkyndelse under skolens kirkegang, selvom han selv var kristen:

”Jeg tror, han var åbent kristen, men det lod han blive hjemme, når det handlede om skolens arbejde. Det kunne fremgå af de samtaler, jeg havde med ham. Det der var hans livssyn, det skulle ikke influere på det skolesyn, han havde”

Steinar Ims beskriver i sin undersøgelse af skolens kirkegang til jul, at den samme diversitet gør sig gældende i Oslo: En kristen rektor var forsigtig, mens en humanist tillod stærk trosformidling (2016: 155). Det kunne tyde på, at egen tro kan få skoleleder/lærer til at tage ekstra forbehold over for skolens kirkegang, fordi de er særligt opmærksomme på ikke at presse egen tro ned over minoriteter. Samtidig var der de to præstedøtre, der understøttede og bakkede op om skolens kirkegang. Personlige forhold kan altså influere, men det er ikke entydigt hvordan.

TREPARTSFORHANDLING I KIRKERUMMET

I dette afsnit vil de tre parter præst, lærer og elev, der befinder sig i kirkerummet til jul blive beskrevet. Der sættes her fokus på ritualet, hvor 'det talte ord er det gældende', da ritualet er "faktisk udførte handlinger og ikke kun regler eller planer for sådanne handlinger" (Jensen, 2019: 3). Derfor vil vi i det følgende se på den forhandling, der sker indeni kirkerummet. Hvem er frie og ufrie i kirkerummet?

Uanset om lærere/skoleledere i privatregeri bakker op om kirken eller ej, så beskrives de som professionelle, når de træder ind i kirkerummet: "jeg har hørt gennem småsnak, at nogle af lærerne ikke kan lide at komme ind i kirken, men jeg kan ikke mærke det på dem, der er de professionelle" (PR4). Lærerne sørger for ro og orden, og for at eleverne kommer (PR1). Det er dem, der kender eleverne, mens præsterne ikke nødvendigvis føler, de har et kendskab til eleverne udover i minikonfirmand- og konfirmandtiden. Hvis lærerne ikke påtager sig det pædagogiske ansvar, så kan der opstå usikkerhed. Som PR3 beskriver det, så har man nemlig "ikke ret mange muligheder som liturg for at være pædagog". I metakommunikation eller regibemærkninger forflyttes fokus fra at etablere rummet som helligt eller andægtigt. Sidste år var der opstået lidt larm i kirkerummet, og PR3 havde ikke lyst til at tysse, men en lærer havde så involveret sig:

"En af lærerne afbrød lige, og så fik de sådan en skideballe, jeg synes, det var vældig befriende, organisten synes, det var lidt voldsomt [i forhold til, at vi er i et kirkerum], men der var bomstille bagefter"

Hvis lærerne ikke tager ansvar for, at der er roligt i kirken, eller hvis eleverne bliver dårlige (PR1), så er det svært for præsten at blande sig. Præsterne kan ikke både være i et poetisk modi med retorik, billedsprog og fortælling samtidig med, at de skal tage ansvaret for at skabe ro. Her er lærerne i større grad vant til at navigere i et rum, hvor de skal sørge for ro og læring.

Præsten forestår på én gang liturgien, og er nødt til at forblive i det modus for at etablere ritualet.

Eleverne er på én gang ufrie og samtidig frie til ikke at underlægge sig ritualet. På den ene side henviser præsterne nemlig til, at de først og fremmest tager forholdsregler i forhold til forældre, på den anden side er det eleverne, som præsten tager hensyn til i kirken. Og her har eleverne muligheden for ikke at give afkald på "personlige impulser", som f.eks. at tale med sidemanden eller se på sin mobil. Og man kan netop se villigheden til at underlægge sig "en fælles vilje" og dermed ophæve sin egen individualitet, som en forudsætning for ritualet (Jensen, 2019: 3). PR3 understreger, at han ikke mener elevernes manglende koncentration skyldes ubehag over ritualet, men snarere at "teenagere konstant har problemer med at finde sig til rette". Men uanset hvad elevernes modvilje skyldes, så bliver det svært at etablere et ritual, hvis elevernes fokus er andetsteds. PR1 fortæller da også, at han har ændret i liturgien på baggrund af elevernes manglende fokus:

"Jeg tilpasser det ikke til eleverne. Udover jeg ikke længere har velsignelsen med. Jeg synes ikke rigtigt, den passer der. Vi står jo og rækker hænderne op, og så står eleverne der og laver indianerhilsen. Så på den måde tilpasser jeg det, men jeg undlader ikke at sige ting som "jomfru Maria""

Det kunne tyde på, at forhandlingen mellem lærer, elev og præst er svær, fordi den adskiller sig fra forhandlingen med den kirkevante menighed, præsten normalt har med at gøre. En menighed som frivilligt indgår i ritualerne. Hvordan forholder man sig, når skolens elever og dets logik forrykkes over i det kirkelige rum? Når de "i citationstegn er tvunget herved, og de følger med de andre. Så skal man ikke lave det for sært" (PR1). Med "sært" henviser PR1 til nogle af de liturgiske elementer som velsignelsen, som han derfor har taget ud. Men samtidig kan noget af "det sære" f.eks. præstekjolen ses som en markør, som eleverne derfor kan vælge at distancere sig fra "Det er sådan en, der tror på Gud, så er det i hvert fald ikke pakket ind" (PR4). PR1 understreger også, at det er muligt at være med til ting i skolen, som man ikke er så overbevist om. Hvis PR1 og PR4's to argumenter sammenstilles, kan man sige, at eleverne kan lade være med at tro, fordi de er i stand til at identificere den troende i kraft af præstekjolen. Og måske kan mange af eleverne helt uproblematisk pendulere imellem forskellige prædikater som kristne, kulturkristne, muslimer, åndeligt søgende, humanistister etc. Altså rumme flere forskellige tro og livssyn samtidig eller på skift (Jensen, 2019).

TIL OVERVEJELSE

RELIGIØST VERDENSSYN: Hvad betyder det for eleven? Og hvad betyder det for præsten?

IRRELIGIØST VERDENSSYN: Hvad betyder det for eleven? Og hvad betyder det for præsten?

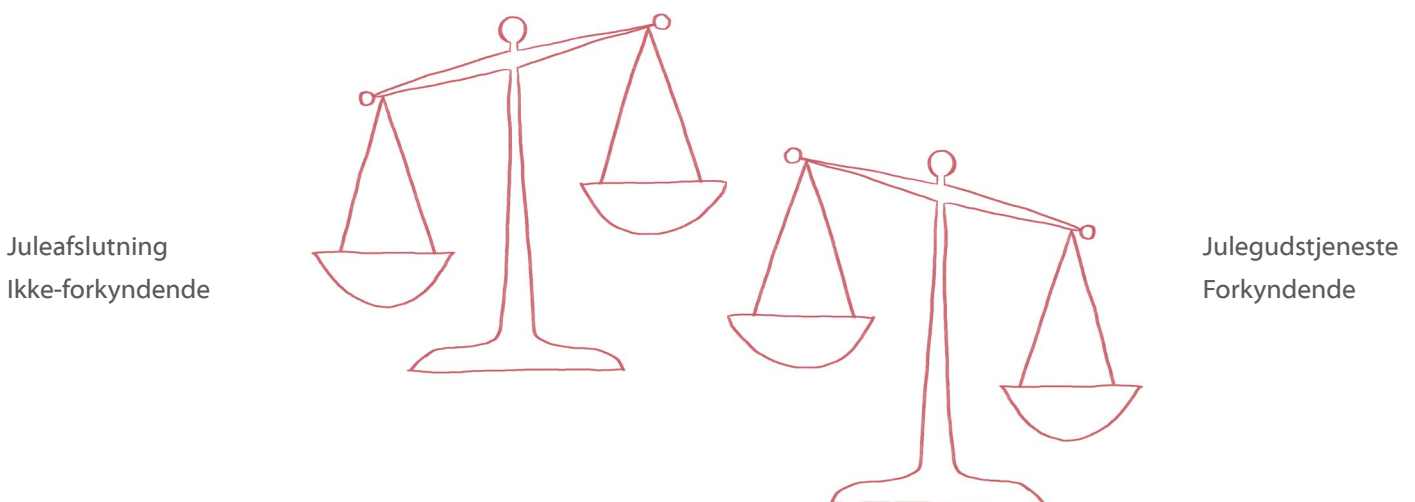
FLERE FORSKELLIGE, VEKSLLENDE VERDENSSYN: Hvad betyder det for eleven? Og hvad betyder det for præsten?

(udbygget model af Brandt & Böwadt, 2018: 170)

JULEGUDSTJENESTE, JULEAFSLUTNING – HVAD SKAL BARNET HEDDE?

Skolens kirkegang til jul er som førnævnt ikke underlagt autorisation, og det er derfor op til præsten at sammensætte en liturgi. Derfor siger liturgien i høj grad noget om, hvilke liturgiske elementer fra højmesse, som præsten vælger at inddrage i sin køreplan under hensyn til den mangfoldige elevgruppe. Det, at præsten ofte ikke har sparringspartnere til julegudstjenesten, stiller derfor store krav til præsten. Hvilke til- og fravalg gør præsten i planlægningen af skolens kirkegang? Og hvorfor?

Der er som førnævnt to overordnede betegnelser nemlig "julegudstjeneste" og "juleafslutning":

Helt overordnet vælger præsten enten betegnelsen "julegudstjeneste" eller "juleafslutning" til: 1) at signalere en bestemt tendens i liturgien (forkyndende eller mere neutralt kundskabsformidlende), og 2) at afstemme skolens kirkegang med skolen. I realiteten vil der selvfølgelig være glidende overgange mellem de to, som derfor befinder sig på et slags kontinuum ("juleafslutning" kan f.eks. indeholde elementer som velsignelse). I interviewene fortæller to af præsterne, der kalder julegudstjenesten for en "juleafslutning", at der er elementer, de udelader, fordi det ikke er en egentlig julegudstjeneste:

"For en ikke-faglig kan det måske være forskelligt [fra, hvordan jeg ser afslutningen]. Men det er ikke en gudstjeneste. Der slås ikke bedeslag, og jeg lyser ikke velsignelsen (...) ved at der ikke er liturgiske elementer i, så er det heller ikke i samme grad forkyndende"

(PR4)

PR4 beskriver, at man kan etablere et mindre forkyndende rum ved at udelade visse elementer. Men samtidig anerkender

hun, at denne forskel vil være svær at identificere. PR1 fortalte tilsvarende, at hvis han kaldte det en "julegudstjeneste," så ville der være "en række ting, der faldt ned fra himlen: velsignelsen og fadervor" (PR1). Disse fravalg sker ikke kun i planlægningen af julegudstjenesten, men også i kraft af de erfaringer, som præsterne løbende indhenter. Det har betydning for præsternes planlægning og afvikling af julegudstjenesten, hvad man kalder det. Her lader det til, at præsterne ser en "julegudstjeneste" som noget, der henter elementer fra højmessens.

TIL OVERVEJELSE

- Hvad kalder I skolens kirkegang til jul?
- Har I selv valgt denne betegnelse, eller har I overtaget den?
- Svarer det til, hvad skolen kalder den?
- Er der ting, I medtager eller undlader i liturgien som følge af, at I kalder det en "juleafslutning" eller "julegudstjeneste"? (Overvej gerne begge positioner).

En anden grund til, at flere af præsterne kalder det en "juleafslutning," er at forventningsafstemme skolens kirkegang med skolen. PR6 beskriver, at skolerne er bange for at få klager "Folkeskolen er ret nervøse for folkekirken og er bange for ateistforældre (...) Vi må ikke få klager". PR6 beskriver, at der i realiteten ikke er særligt mange klager. Hun kendte kun til én klage i nabosognet og resten af kendskabet var fra medierne. PR4, der før var præst i et mangfoldigt sogn fortæller, at det ikke var muslimerne som klagede, men mere fordi der herskede en "kerne af hardcore ateisme" i sognet, som næsten var "militant". Som et forsigtighedsprincip vælger præsterne derfor at kalde det en "juleafslutning". Dette gøres ikke kun af frygt for klager, men også for at tage hensyn til den mangfoldige elevgruppe "Det hedder juleafslutning både der, hvor jeg før var præst i et sogn med muslimer: og her, hvor det er mere homogent (...) Så er der ikke nogen, der kommer i klemme" (PR4). Men at forsøge at fjerne liturgiske elementer er ikke den eneste måde, hvorpå præsterne forsøger at tage hensyn. Både PR4 og PR5 beskriver, at de har haft en muslimsk Maria. Det har de gjort for at inkludere alle: "for at vise, at vi inkluderer altså alle. Jeg har skam haft en muslimsk Maria, hende behøvede jeg jo ikke at putte et tørklæde på, for hun havde det jo."

(TROS)FORMIDLING ELLER FORKYNDELSE?

Nedenfor ses fire forskellige bud på liturgier til skolens kirkegang til jul. Liturgierne er kombineret af de fem præsters samt tilsendt til F&R efter opfordring i F&R's nyhedsbrev.

"LITURGI" 1

- Der synges tre salmer
- Den ældste klasse laver et improviseret krybbespil. Undervejs indpasses sange, som passer til det, der sker f.eks. Et barn er født i Betlehem under Jesu' fødsel, når de tre konger har været oppe, synges *Dejlig er den himmelblå*

"LITURGI" 2 er også uden liturgiske elementer som velsignelse, men præsten har dog præstekjole på. Nogle år har hun gjort det sådan, at hun først er startet i civilt tøj og så er gået ind og har taget kjole på. Det overordnede formål med sin praksis beskriver hun under overskriften "vi skal tænke stort og lyse op". For en ung gruppe mennesker kan det at lyse op være et klassisk stykke med Bach, som de måske ikke er vant til "De skal høre, hvad instrumentet kan. Det skal skabe forundring". Under postludiet vælger hun nogle år et mere sjovt stykke f.eks. fra årets julekalender.

Præsten, der benytter **"LITURGI" 1**, har brugt den i flere år. Liturgi er her sat i citationstegn, fordi præsten er meget klar i mælet om, at der her ikke er en liturgi, hvilket hun forklarer med, at der ikke er bedeslag og velsignelse. Hun laver altid krybbespil, fordi der er et større overskud og mulighed for improvisation, når hun kender "liturgien", end hvis hun skal finde på noget nyt og originalt hvert år. Hun står iblandt eleverne og trækker dem så løbende frem. Hun anbefaler at lave et krybbespil, fordi eleverne bliver inddraget og får fortalt historien: "Man ser den, man sanser den, og man bliver underholdt undervejs".

"LITURGI" 2

- Præludium f.eks. Bach
- Velkomst
- f.eks. *Det kimer nu til julefest*
- Tale
- 2. salme
- En læsning af Lukasevangeliet
- 3. salme
- Hilsen fra præsten: Glædelig jul
- Postludium f.eks. temasang fra årets julekalender

LITURGI 3

- Præludium f.eks. Bach
- Velkomst
- f.eks. *Det kimer nu til julefest*
- Tale
- 2. salme
- En læsning af Lukasevangeliet
- 3. salme
- Hilsen fra præsten: Glædelig jul
- Postludium f.eks. temasang fra årets julekalender

LITURGI 4

- Præludium
- Velkomst
- f.eks. *Et barn er født i Betlehem*
- Koret synger et antal sange
- Juleevangeliet
- f.eks. *Dejlig er den himmel blå*
- Prædiken
- Fadervor
- Velsignelsen
- Dejlig er jorden
- (Hilsen fra skolelederen)
- Postludium

LITURGI 3 er i højere grad skolens liturgi, da de er musikorienterede, og derfor selv medbringer et band. De synger flere sange end salmer og har også et talekor undervejs.

LITURGI 4 er en kombination af flere af de tilsendte liturgier og ligner liturgien til gudstjenesten juleaften. Der kan dog være indsat et sidste punkt, hvor skolelederen ønsker god jul, da skolerne også anser skolens kirkegang for at være skolens afslutning.

Som det ses i ovenstående afsnit, benytter præsterne meget forskellige liturgier, fordi de håndterer forskellige skoler, som ønsker forskellige ting. Det er svært at vurdere, hvilke af liturgierne er mere eller mindre forkyndende. Det skyldes, at præsterne beskriver, hvordan liturgiske elementer og præstekjole kan virke forkyndende, men inddrager dem i deres juleafslutninger alligevel. Et krybbespil kan potentielt også virke forkyndende alt efter, hvilke sprogmodi, der benyttes undervejs, og hvem der lytter. Her ville det kunne opfattes som forkyndelse, hvis præsten siger "Guds søn Jesus er født". PR4 understreger netop, hvor hårfin grænsen er, idet hun beskriver, at juleafslutning principielt ikke er forkyndende:

"men ved at der ikke er liturgiske elementer i, så er det heller ikke i samme grad forkyndende, som en juleafslutning er, selvom jeg indrømmer, det er svært at se forskellen. Jeg har præstekjole på.

Man kan se, der er en præst, så kan man tage sine forbehold: Det er sådan en der tror på Gud, så er det i hvert fald ikke pakket ind. De hører juleevangeliet, det er kristent, og det er det, de kommer for at høre og synge salmer.”

(PR4)

Her bliver præstekjolen altså beskrevet som en mulighed for at eleven kan tage forbehold, fordi den er tydeligt religiøs. Som PR4 selv er inde på, så er skellene mellem det forkyndende og ikke -forkyndende, subtile og svære at identificere. Og PR6 fremhæver også præstekjolen som et mere religiøst element, der trækker i en mere forkyndende retning:

“Nogle ville sige, når de er i kirken, så er du forkynder qua, at du har præstekjolen på. Den kan jeg godt genkende og nikke til, men jeg kan godt forsøge at holde min sti ren. Det synes jeg egentlig er okay, at de siger, fordi hvis man overhovedet ikke ville [samarbejde], så ville de bare ikke komme (...) Men jeg sidder ikke og gnægger og siger: Nu er de alligevel kommet, nej de får præcist det, vi har aftalt, og jeg holder mig på skolens præmisser. Og det er efter aftale med skolen, og jeg tager kjolen på, for de synes, der hører kjole til.”

(PR6)

Præstekjolen betyder altså måske det samme for PR4 og PR6, men de anser elevernes handlerum for at være forskelligt. PR6 anerkender, at det kan læses forkyndende at tage præstekjole på, mens PR4 mener, at eleverne derigennem kan sættes fri. Det bliver tydeligt, hvor svært det er at undgå forkyndelse i kirkerummet, og hvor subtil skellet er mellem forkyndelse eller ej. I Gud i skolen (2018) beskrives det også, hvordan de samme overvejelser potentielt kan ligge hos eleverne, for hvor går grænserne for deres deltagelse i det rituelle? Undgår de forkyndelse, hvis de lader være med at folde hænderne? Eller hvad hvis de undlader at sige ”Jesus Kristus”? Den katolske biskop Czeslaw Kozon nævner også, at i katolicismen skelner man ikke mellem ’kundskab’ og ’forkyndelse’, for der hvor der er religion, der er det ikke bare kundskabsformidling, men også forkyndende (Böwadt & Brandt, 2018: 168).

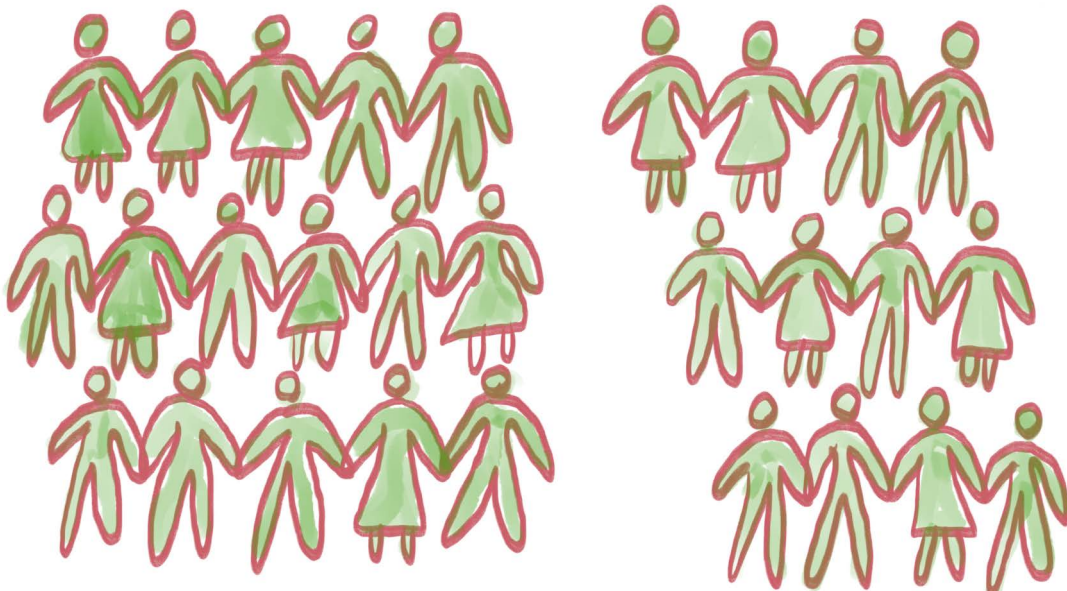
FÆLLESSKABET TIL SKOLENS KIRKEGANG TIL JUL

I dette refleksionsmateriale har vi undersøgt, hvilke tanker præsterne gør sig om skolens kirkegang, hvor der potentielt kan være en stor livssyns- og trosmangfoldighed på kirkebænkene. Præsterne beskriver generelt, at det er en speciel og glædelig begivenhed for dem, at kirkebænkene bliver fyldt af elever. Vi er fælles om at ville fællesskabet, og det kunne tyde på, at lærerene i dag i endnu større grad bakker op. Denne støtte til skolens kirkegang kan ses i lyset af en status quo-neutralitet, som gør, at man anser noget for at være moralsk neutralt, fordi det altid har været sådan – at det er en tradition. Skolerne anser altså først og fremmest skolens kirkegang for at være tradition og fællesskab, og først dernæst som noget religiøst. Vi har forsøgt at stille spørgsmål, der kan åbne op for en refleksion over, hvad det betyder for præsterne, at skolens sekulære logik kommer ind i kirkerummet.

Skolerne betyder en del for planlægningen af skolens kirkegang til jul. Det gør de både, når der er et konkret samarbejde,

og når de er stiltiende. Hvis de indgår i et aktivt samarbejde, så har den skole, som kommer indflydelse. En af præsterne beskriver bl.a., hvordan hun afholder sig fra at holde "julegudstjeneste" af hensyn til skolen. Andre præster beskriver skolerne som konservative, som dem der gerne vil bevare status quo. Når skolerne er mere passive og stiltiende, så forsøger præsterne alligevel på forskellig vis at afkode skolerne og eleverne. I refleksionsmaterialet s. 20 beskrives det, hvilke spørgsmål et par af præsterne har stillet skolerne for at undgå at tage hensyn, som skolen måske slet ikke ønsker.

En del af præsterne italesætter direkte, hvilke hensyn de forsøger at tage til eleverne. Nogle af hensynene bliver taget på baggrund af forsigtighedsprincipper, fordi man frygter klager, på trods af at der er ganske få eksempler. Andre præster fortæller, at der bakkes op om skolens kirkegang. Derfor har man svært ved at genkende det billede, der tegnes i medierne om manglende opbakning til afslutning/gudstjeneste. Præsterne oplever altså meget forskellige realiteter i forbindelse med skolens kirkegang til jul. Det skyldes bl.a., at de modtager forskellige skoler, som har forskellige ønsker til skolens kirkegang til jul. Refleksionsmaterialet kalder på en dybere undersøgelse af, hvad skolerne gør sig af tanker om skolens kirkegang til jul. Men derudover vil det være interessant at undersøge nærmere, hvad elever og forældre tænker om skolens kirkegang. Det er med eleverne for øje, at kirken åbner sine døre i skoletiden.

LITTERATURLISTE

Brandt, Ane Kirstine & Böwadt, Pia Rose (2018). *Gud i skolen – religiøse dilemmaer i skolens praksis* (2. udgave). Frederiksberg: Samfundslitteratur i samarbejde med Professionshøjskolen UCC.

Børne- og Undervisningsministeriet (17. august 2019). *Folkeskoleloven*. Lokaliseret d. 1. november 2019 på: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=209946>

Thaysen, Morten Fester (2019). Liturgien former troen. *Kritisk Forum for praktisk teologi*, 156.

Johannessen-Henry, Christine Tind & Joensen, Jacob Bech (2019). Gudstjenesten under forandring. *Kritisk Forum for praktisk teologi*, 156.

Gilliam, Laura (2008). Svinekød, shorts og ballade. Børns forståelse af den danske og den muslimske identitet i skolen. *Tidskrift for Islamforskning*, 3(3), 44.

Kristensen, Christine Toft & Gautier, Mette Christoffersen (2019). *Babysalmesang med mere*. Frederiksberg: Eksistensen.

Ims, Steinar (2016). Skolegudstjenester og kirkens dialogiske refleksjoner. En annerledes gudstjeneste med tros- og livssynsmangfold i kirkebenkene? I: Fagerli, Beate, Grung, Anne Hege, Kloster, Sven Thore & Onsrud, Line Marie (Red.), *Dialogteologi på norsk* (s. 151-167). Oslo: Verbum.

Jacobsen, Brian Arly, Linderod, Rusmann, Anna Josefine, Petersen, Michael Brixtofte, Øager, Christina & Fürstenberg, Anne (15. november 2015). *Ritualer i folkeskolen – usynlige forbindelser mellem folkekirke og folkeskole*. Københavns Universitet – det humanistiske fakultet.

Jensen, Hans Jørgen Lundager (2019). *Om ritualer og rum for religion*. Lokaliseret d. 1. november 2019 på: <https://religionsmoede.dk/Resources/Persistent/3/0/9/5/30950278f492a2eb612d41fcb1bc445b8abf8724/Hans%20J%C3%B8rgen%20Lundager%20-%20Om%20ritualer%20og%20rum%20for%20religion.pdf>

Kirkeministeriet (28. juni 2013). *Menighedsrådsloven*. Lokaliseret d. 1. november 2019 på: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=152415>

Lodberg, Peter (u.å.). *Tænk tank om kirkelige handlinger – i et samfund med forskellige religioner og livstydninger*. Lokaliseret d. 1. november 2019 på: https://religionsmoede.dk/Resources/Persistent/c/7/6/d/c76d67b6230a51d3f20c201957fa4f-b5e7027db0/Rapport%20fra%20t%C3%A6nketank%20om%20kirkelige%20handling_web.pdf

LÆS MERE OM RELIGIONSMØDE...

... på www.religionsmøde.dk, hvor du blandt andet finder dette refleksionsmateriale.

KONTAKT FOLKEKIRKE & RELIGIONSMØDE

Ane Kirstine Brandt, AKB@religionsmoede.dk

RAPPORTEN ER UDGIVET AF:

Stiftssamarbejdet Folkekirke og Religionsmøde
Peter Bangs Vej 5B
2000 Frederiksberg
Tlf. 38 38 49 91
www.religionsmoede.dk
mail@religionsmoede.dk

Denne rapport må kun gengives med tydelig kildeangivelse.

Redaktør: Ane Kirstine Brandt
Forfatter: Ida Louise Vestergaard Nielsen
Forside: Marie Skov

2019

